



IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№6

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref



ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025



IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 260 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-iyunda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.



IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayeich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.



MUNDARIJA

O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni shakllantirishda xitoy va rossiya investitsiyalarining qiyosiy tahlili.....	20
Malikov Numonjon Kamalovich	
Raqamli texnologiyalarning makroiqtisodiy barqarorlikka ta'siri	26
Sherzod Rajabov, Istora Abdusalomova	
Reducing inequality through human capital development: a comparative analysis of policies in the european union and uzbekistan	30
Ilxomjonov Jaxongir Alisher o'g'li	
Hududiy raqamli infratuzilmaning xizmat ko'rsatish sektoriga ta'siri: samarqand viloyati misolida	39
Musinov Dilshod Sultanovich	
Ways to improve quality in hotels through digital technologies	44
N.A. Rakhmonova	
Проблемы и пути внедрения механизма налогового стимулирования центров инновационного роста нового узбекистана.....	48
Умаров Б. С.	
Влияние протекционистской политики на инвестиционные стратегии промышленных предприятий.....	55
Ёдгоров Сардорбек Самадович	
Fiskal siyosat tahlili: aholi bandligi; aholi daromadlari; soliqqa tortish.....	61
Isroilov Boxodir Ibragimovich, Navruzova Farog'at Abdihamid qizi	
Problems in entrepreneurial potential development: a comprehensive analysis of contemporary barriers and challenges	67
Baxtiyor Xabibullayev Abdulvoxid o'g'li	
Tijorat banklarida aholi omonatlarining jozibadorligini oshirishning metodologik asoslari va amaliy yo'nalishlari	73
Xakimov Zoxid Norbo'tayevich	
To'lov aylanmasining mohiyatini aniqlashda to'lov va to'lov oqimlarining roli.....	78
I.F.Sayfiddinov	
Moliyaviy inklyuzivlikni ta'minlovchi samarali soliq siyosati.....	83
Artikov Ne'matulla Abdusalamovich	
Youth, digital finance, and the gig economy in uzbekistan	86
Akmal Boymurodov	
Aktsiyadorlik jamiyatlari korporativ boshqaruvda qaror qabul qilishda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalari	91
Xabibullaeva Shirinxon Tohir qizi	
В условиях трансформации обеспечение развитие образования и нуки в сфере подготовки управленческих кадров	98
Суюнов Дилмурод Холмурадович	
Ипотечное кредитование как инструмент социальной политики в узбекистане	104
Базарова Нигора Равшановна	
Kichik biznes subyektlari tomonidan hudud aholisi bandligini ta'minlashning ijtimoiy va iqtisodiy natijalari.....	110
Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
Kichik korxonalar istiqbolli hududlarda sanoat ishlab chiqarish holati dinamikasi.....	114
Xonto'rayev Obbosxon Kamolxon o'g'li	
Banklarning aktivlarini daromadliligini oshirish yo'llari	118
Elbusinova Umida Khamidullaevna	



Ekologik omillar o'zgarishining dehqon xo'jaliklari yalpi hosiliga ta'siri	123
Otamurodova Dildora Abdukrimovna	
O'zbekiston tijorat banklarining yashil iqtisodiyotdagi o'rni	128
Eshev Furqat A'zamovich, Ibragimova Feruza Axtamovna, Jumanazarova Malika Baxtiyrovna, Raxmatova Mohina Dilmurod qizi	
Использование интеллектуальных технологий в процессе обслуживания клиентов банка	132
Хашимова Дилёра Пахритдиновна	
Innovatsion faoliyatning moliyaviy rag'batlantirish va boshqaruv samaradorligini belgilovchi omil va jihatlar.....	138
Baxriddinov Nodirbek Zamirdinovich	
Import tovarlari bo'yicha aksiz solig'ini undirishning nazariy asoslari.....	143
Abdurasulov Murodjon Bahrom o'g'li	
Роль цифровых валют центральных банков в модернизации платёжной инфраструктуры: мировой опыт и перспективы Узбекистана	150
Срожиддинова З.Х., Тухтасинова Д.Н.	
Tijorat banklarida chakana to'lov tizimlarini nazariy asosi.....	155
Sultonov Davronjon Rustam o'g'li	
Tikuv-trikotaj korxonalarida raqobatbardoshlikni oshirishda strategik menejmentning roli	161
Mamatraimov Islom Mamanazarovich	
Bank likvidligini boshqarishda valyuta kursi barqarorligini ta'minlash mexanizmlari.....	166
Sattorova Nasiba G'anjion qizi	
Ta'lim, ekologiya va raqamlashtirish sohalarida bolalar va o'smirlar turizmini integratsiyalash: xalqaro tajribalar va O'zbekiston.....	170
Islomova Dilrabo Salomovna	
Iqtisodiy masalalarni matritsalar nazariyasi asosida modellashtirish va python dasturlash tilida yechish.....	175
Tojiyev Ilhom Ibraimovich, To'rayeva Feruza Dilmurodovna, Namozova Barchinoy G'ayrat qizi, Baxronova Zuhra Otaniyoz qizi	
Pul bozori barqarorligini ta'minlashda tijorat banklarida likvidlikni boshqarish samaradorligi	188
Sattorova Nasiba G'anjion qizi	
The role of digitalization of healthcare in the implementation of the safe city project	192
Akbarjon Iminov	
Аутоиммунные поражения центральной нервной системы, возникающие после стрептококковой инфекции	198
Умарова Саодат Сулаймоновна, Нормаматов Бахтиёр Ботиралиевич	
Iqtisodiyotiga yo'naltirilgan investiyalar tahlili.....	204
Namozov Olim Botirovich	
Creating a favorable climate for investment in agriculture	209
U.I.Djumaniyazov, B.J.Mirzaev	
Davlat ishtirokidagi korxonalarni korporativ boshqaruvni xalqaro standartlari asosida takomillashtirish	214
F.Djalilov	
Davlat tibbiyot tashkilotlarida ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy su'gurta qilish xarajatlarini hisobi.....	222
Kuliboyev Azamat Shonazarovich	
O'zbekistonda bank operatsion xarajatlari buxgalteriya hisobi.....	227
Qurbonova Sitara Vahobjon qizi	
O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini rivojlantirishning strategik yo'nalishlari.....	233
Musayev Ozodjon Shavkat o'g'li	



Пути обеспечения стабильного экономического роста в условиях перехода к зелёной экономике, совершенствования государственной экономической политики и повышения эффективности внедрения принципов цикличной экономики	237
Худайбергенова Адалат Нѐматуллаевна, Убайдуллаев Сирожиддин Жамшидович, Файзиева Хаида Кудратовна, Эшбоев Миржалол Бахромович	
O'zbekiston sanoatining iqtisodiy holatini baholash	241
Mamanazarov Oybek Shomurodovich	
Maktabgacha ta'limda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishda matematika va savod asoslarining didaktik yechimlari.....	247
Mingboyeva Guldorxon Maxmudovna	
Soliq tizimida soliq riskini baholash uslubiyoti.....	252
Nasimov Ravshanjon Azimovich	



SOLIQ TIZIMIDA SOLIQ RISKINI BAHOLASH USLUBIYOTI

Nasimov Ravshanjon Azimovich

PhD, Toshkent davlat iqtisodiyot
universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada jahon amaliyotida anchadan beri amalga oshirib kelinayotgan soliq riskini baholash amaliyoti respublikamiz soliq tizimida ham joriy etila boshlaganiga ko'p vaqt bo'lmagan bo'lsa-da, bu borada ma'lum darajada tajriba to'plandi. Albatta, soliq riskini baholash uchun uni amalga oshirish uslubiyatini to'g'ri aniqlab olish muhim sanaladi. Bunda soliq xavfini baholash va soliq to'lovchilarni insofilik mezonlari asosida segmentlash tizimini joriy qilish alohida ahamiyat kasb etadi. Soliqqa tortishning rivojlanish tendensiyalari bo'yicha jahon amaliyotida adolatli soliqqa tortish amaliyotini kuchaytirishga yo'naltirilgan umumiy jarayonlar kuzatilmoqda. Ushbu jarayonning ajralmas qismini davlat budjetiga soliq tushumlarini jalb qilishning barqaror tizimini mustahkamlash, shuningdek, budjetga soliq tushumlarining belgilangan miqdorda tushmay qolish xavflarini baholash, uning sabablarini aniqlash va bu boradagi ishlarni ham nazariy, ham amaliy jihatdan asoslash tashkil etadi. Biz ma'lumotlarning tegishli soliq stavkasi darajasiga hech qanday ta'sir ko'rsatmasligini aniqlaymiz.

Kalit so'zlar: soliq stavkasi, soliq hisoboti, soliq riski, soliq stavkalari, budjet xarajatlari, resurs soliqlari, yer solig'i, mahalliy soliqlar, soliq, budjet, soliq imtiyozlari.

Abstract: The article discusses the practice of assessing tax risk, which has been practiced in world practice for a long time, and has recently been applied in the tax system of our republic, but some experience has been gained in this regard. Of course, it is important to correctly determine the methodology for assessing tax risk. In this regard, the introduction of a system for assessing tax risk and segmenting taxpayers based on the criteria of fairness is of great importance. In terms of the development trends of taxation, one can see general processes aimed at strengthening fair taxation practices in world practice. An integral part of this process, along with strengthening a stable system of attracting tax revenues to the state budget, is the assessment of the risks of tax revenues not reaching the budget in the prescribed amount, identifying its causes, and work on this issue is provided both theoretically and practically. We determine that the data does not have any effect on the level of the relevant tax rate.

Key words: tax rate, tax reporting, tax risk, tax rates, budget expenditures, resource taxes, land tax, local taxes, tax, budget, tax incentives.

Аннотация: В статье рассматривается практика оценки налогового риска, которая давно практикуется в мировой практике, и в налоговой системе нашей республики применяется недавно, но определенный опыт в этом плане накоплен. Конечно, важно правильно определить методику оценки налогового риска. В этой связи большое значение имеет внедрение системы оценки налогового риска и сегментации налогоплательщиков по критериям справедливости. С точки зрения тенденций развития налогообложения можно увидеть общие процессы, направленные на укрепление справедливой налоговой практики в мировой практике. Неотъемлемой частью этого процесса, наряду с укреплением устойчивой системы привлечения налоговых поступлений в государственный бюджет, является оценка рисков недопоступления налоговых поступлений в установленном объеме в бюджет, выявление причин этого, и работа по этому вопросу ведется как в теоретическом, так и в практическом плане. Определено, что данные не оказывают никакого влияния на уровень соответствующей налоговой ставки.

Ключевые слова: налоговая ставка, налоговая отчетность, налоговый риск, налоговые ставки, расходы бюджета, ресурсные налоги, земельный налог, местные налоги, налог, бюджет, налоговые льготы.

KIRISH

Yangi O'zbekiston sharoitida soliq to'lovchilar faoliyatini rag'batlantirish asosida ularda ishlab chiqarish hajmini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar bilan bir qatorda, yuzaga keladigan soliq xavfini optimal baholash orqali davlat budjeti uchun zararli holatlarning oldini olishga yo'naltirilgan amaliy choralarni samarali amalga oshirishga keng e'tibor qaratilmoqda.



O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyuldagi "Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5490-son farmoni hamda 2019-yil 10-iyuldagi "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4389-son qarorida respublika soliq tizimida soliq xavfini baholash va soliq to'lovchilarni insofililik mezonlari asosida segmentlash tizimini joriy etish, soliq to'lovchilarning iqtisodiy faoliyatini ularning moliyaviy va soliq hisobotlari asosida tahlil qilish, hamda ular duch kelishi mumkin bo'lgan turli iqtisodiy risklarni baholovchi mezonlarni ishlab chiqish ustuvor vazifalar sifatida belgilab berilgan. Soliq risklarini aniqlashga xizmat qiluvchi ushbu mezonlar soliq to'lovchilarning turli ko'rsatkichlarini o'zaro solishtirish orqali aniqlanishi nazarda tutilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

O'zbekistonlik iqtisodchi olim S. Elmiraev 2018-yildagi ilmiy tadqiqotlari bilan soliq risklari masalasida alohida e'tibor qozongan. Unga ko'ra, soliq riski — bu soliq munosabatlarida qatnashuvchi subyektlarning o'z majburiyatlarini bajarish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan va soliq to'lovchilar hamda davlat budjeti uchun moliyaviy yo'qotishlarga olib keluvchi xavf-xatar hisoblanadi. Elmiraev soliq risklarini, avvalo, subyektlar bo'yicha tasniflashni taklif etadi. Uning fikricha, soliq munosabatlari davlat va soliq to'lovchilar o'rtasidagi o'zaro aloqalar natijasida shakllangani uchun, soliq riski tushunchasiga ikki xil nuqtayi nazardan yondashish mumkin: davlat nuqtayi nazaridan va soliq to'lovchi nuqtayi nazaridan.

Mazkur mavzuni yoritishda Sh. Boboevning 2020-yildagi tadqiqotlari ham muhim o'rin tutadi. U soliqlarni prognoz qilish jarayoni doimiy ravishda soliq riski bilan bog'liq ekanini qayd etadi. Uning fikriga ko'ra, agar soliq riski to'g'ri baholansa, prognozlashdagi xatoliklar kamayadi va bu soliq tushumlari bo'yicha tuzilgan hisob-kitoblar bilan amaliy natijalar o'rtasida yuqori darajadagi muvofiqlikni ta'minlaydi. Demak, soliq riskini baholash faqat xavf tahlili emas, balki soliq byudjetini rejalashtirishning zaruriy bosqichi sifatida qaraladi.

Risk tushunchasiga turli soha vakillari, jumladan, tilshunoslar ham o'z ta'riflarini bergan. S. I. Ojegov va N. Y. Shvedovanning (2006) fikricha, "risk" tushunchasi insonning muvaffaqiyat yoki baxtli hodisaga erishish umidini anglatadi. Bu ta'rif riskni faqat salbiy oqibat emas, balki ijobiy imkoniyat sifatida ham ko'rsatadi. V. M. Usoskin (1994) esa riskni har doim noaniqlik bilan bog'laydi va u sodir bo'lishi qiyin bo'lgan, oldindan bilib bo'lmaydigan hodisalar bilan yuzaga chiqishini ta'kidlaydi. V. T. Sevruc (2006) riskni zarar ko'rish yoki manfaat yo'qotish ehtimoli darajasi deb baholaydi, ya'ni u iqtisodiy xavfni miqdoriy baholash zarurligini ko'rsatadi.

P. G. Grabovoy, S. N. Petrova va S. I. Poltavtsev (2006) riskni korxonaning resurslarini yo'qotish, daromaddan mahrum bo'lish yoki qo'shimcha xarajatlar qilish ehtimoli sifatida izohlaydi. Bu yondashuv amaliy iqtisodiy faoliyatda riskni moliyaviy yo'qotish nuqtayi nazaridan baholashga urg'u beradi. O. I. Lavrushin (2007) esa bank riskini ehtimoliy hodisalarning qiymat o'lchovi sifatida ko'radi va u bank faoliyatida yo'qotishlar ehtimolini ko'rsatadi. G. Panova (2014) riskni kutilmagan hodisalar yuzaga kelganda yuz beradigan yo'qotish ehtimoli yoki imkoniyati sifatida tavsiflaydi. Bu ta'rif ham riskni ehtimollik darajasida o'lchash mumkin bo'lgan hodisa deb tushuntiradi. J. B. Sey (2007) esa riskni foydaning faqat ma'lum qismini shakllantiruvchi omil deb hisoblaydi, bu esa riskning iqtisodiy rentabellik va foyda bilan bevosita bog'liqligini ifodalaydi.

Yuqoridagi fikrlar tahlili shuni ko'rsatadiki, soliq riski nafaqat moliyaviy yo'qotishlar ehtimolini bildiradi, balki iqtisodiy rejalashtirish, soliq siyosatini shakllantirish va soliq tushumlarini prognoz qilishda muhim tahliliy vosita sifatida xizmat qiladi. Risk tushunchasining iqtisodchilar va tilshunoslar tomonidan berilgan talqinlari esa bu tushunchaning ko'p qirrali va murakkab mazmunga ega ekanini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada qiyosiy tahlil, shuningdek, induktiv va deduktiv baholash usullaridan foydalanilgan. Qiyosiy tahlil asosida soliq riskining tadbirkorlik subyektlariga ta'siri bo'yicha mavjud ma'lumotlar tahlil qilinib, asosli ilmiy xulosalar ishlab chiqilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

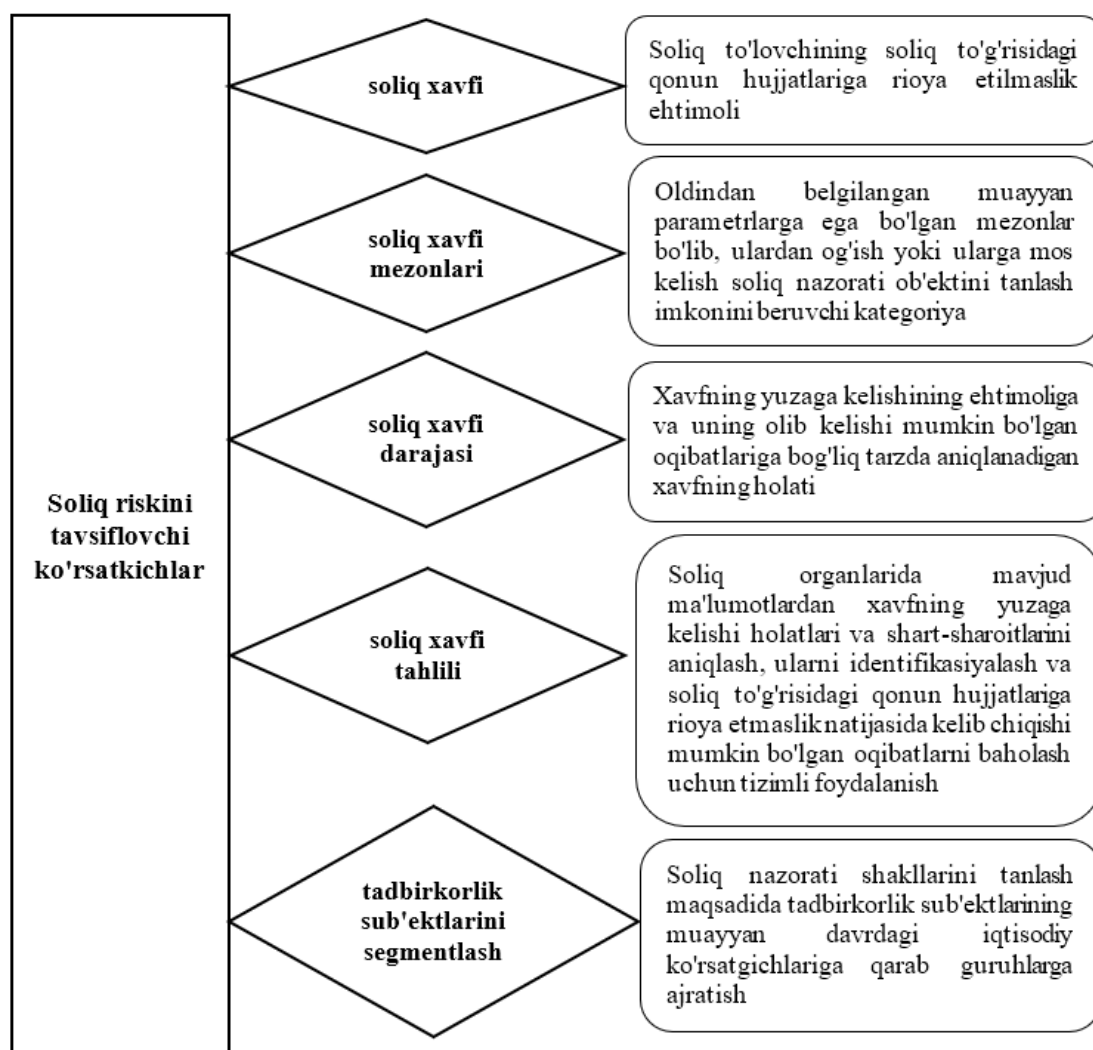
Jahon amaliyotida anchadan beri amalga oshirib kelinayotgan soliq riskini baholash amaliyoti respublikamiz soliq tizimida ham joriy etila boshlaganiga ko'p vaqt bo'lmagan bo'lsa-da, bu yo'nalishda ma'lum darajada tajriba to'plandi. Albatta, soliq riskini baholash uchun uni amalga oshirish uslubiyatini to'g'ri aniqlab olish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda soliq xavfini baholash va soliq to'lovchilarni insofililik mezonlari asosida segmentlash tizimini joriy qilish dolzarb vazifalardan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyuldagi "Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5490-son farmoni hamda 2019-yil 10-iyuldagi "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-

tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4389-son qarorida respublikamiz soliq tizimida soliq xavfini baholash va soliq to'lovchilarni insofilik mezonlari asosida segmentlash tizimini joriy qilish vazifalari belgilab berilgan edi.

Mazkur yondashuvda asosiy e'tibor soliq to'lovchilarning iqtisodiy faoliyatini ularning moliyaviy va soliq hisobotlari asosida tahlil qilish, shuningdek, ular duch kelishi mumkin bo'lgan turli iqtisodiy risklarni baholash mezonlarini ishlab chiqishga qaratilgan. Soliq risklarini aniqlashga xizmat qiluvchi ushbu mezonlar soliq to'lovchilarning turli ko'rsatkichlarini o'zaro solishtirish orqali aniqlanishi belgilangan ustuvor uslubiyat sifatida qaralmoqda.

Soliq to'lovchilarning soliq riskini baholash uchun esa, bu tushunchaning mohiyatini aks ettiruvchi bir qator iqtisodiy holatlarni aniqlab olish zarur bo'ladi. Shu bois, ushbu iqtisodiy kategoriyalar quyidagi rasmda keltirib o'tiladi (1-rasm).

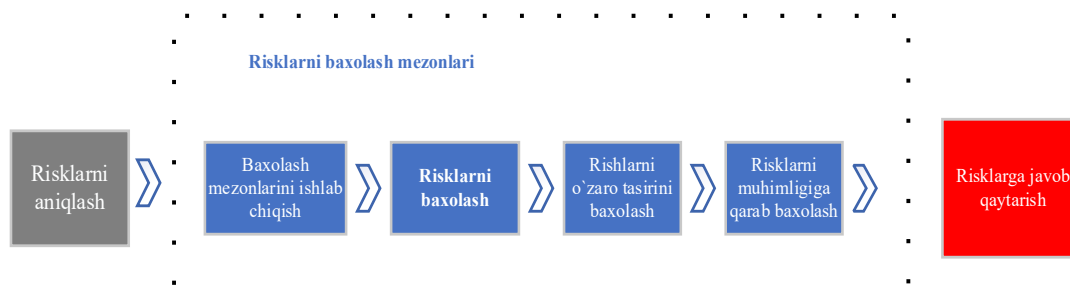


1-rasm. Soliq riskini tavsiflovchi ko'rsatkichlar

Keltirilgan 1-rasmda ifodalanganidek, O'zbekiston soliq tizimida soliq riski soliq xavfi ma'nosida tavsiflanadi. Uning mazmuni soliq to'lovchining soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilmaslik ehtimoli sifatida baholanadi. Bunday holatda soliq to'lovchining zimmasiga yuklatilgan soliq majburiyatlarini bajarmaslik xavfi yuzaga keladi.

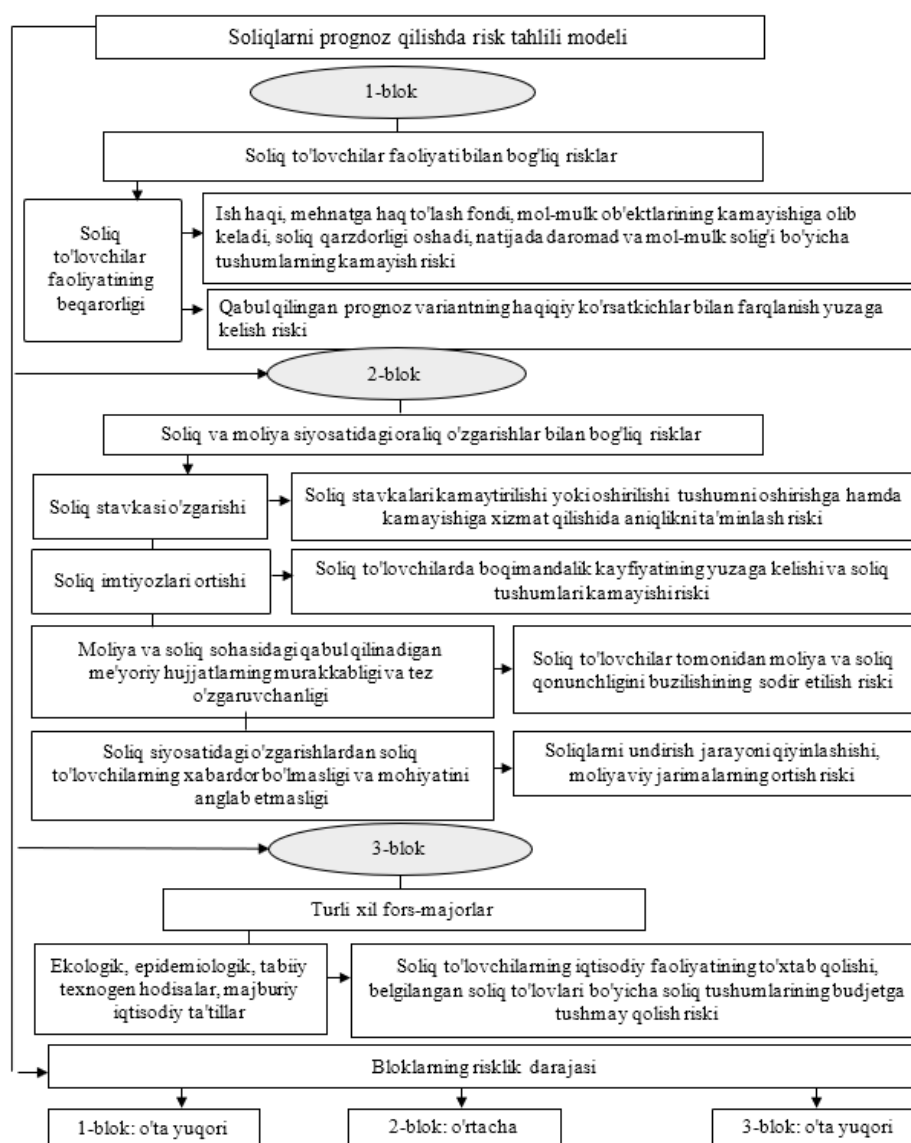
Aslini olganda, soliq to'lovchining soliq to'lovlarini bajara olmaslik ehtimoli davlatning soliq-moliyaviy riskini kuchaytiradi. Boshqacha aytganda, soliq to'lovchining soliq riski oshgan sari, davlat tomonidan ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtira olmaslik xavfi ham ortadi. Shu jihatdan qaralganda, soliq to'lovchining soliq to'lay olmaslik xavfi darajasi davlat budjeti barqarorligi va ijtimoiy xizmatlar moliyalashtirilishiga bevosita proportsional ta'sir ko'rsatadi.

Iqtisodiy adabiyotlarda soliq riskini baholashga oid turli yondashuvlar keltiriladi. Jumladan, professor S. Elmirzaev soliq riskini baholashni uni samarali boshqarishning tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqadi (2-rasm).



2-rasm. Risklarni boshqarish

Muallif ta'kidlaydiki, "soliq risklarini samarali boshqarishni tashkil etish uchun, avvalo, ularni aniqlash va baholash, so'ngra ularga ta'sir ko'rsatish, ya'ni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Soliq risklarini aniqlash va baholash esa, belgilangan ketma-ketlik asosida quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: qonunchilikdagi munozarali holatlarni tizimli ravishda o'rganib borish, mavjud risklar monitoringini o'tkazish hamda risklar tasnifidan kelib chiqib, ularning oqibatlarini baholash" (3-rasm).

3-rasm. Soliqlarni prognoz qilishda risk tahlili modeli¹

¹ Sh.B.Boboev. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar bo'yicha tushumlarni prognoz qilish mexanizmini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi Avtoreferati. Toshkent. 2020 yil. 20 b.



Dotsent Sh. Boboev jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni prognoz qilish muammosini o'rganishda soliq risklarini baholash jihatlariga ham alohida e'tibor qaratadi. Tadqiqotchining ta'kidlashicha: "Soliqlarni prognoz qilish jarayoni soliq riski bilan doimiy bog'liq bo'ladi. Agar soliq riski to'g'ri baholansa, soliqlarni prognoz qilish jarayonidagi xatoliklar yoki aniqlikka ega ko'rsatkichlar bilan haqiqiy soliq tushumlari o'rtasida mutanosiblik ta'minlanadi."

Mazkur tadqiqotchining soliq riski bilan bog'liq izlanishlari, bizning fikrimizcha, uslubiy jihatdan dolzarb va amaliy ahamiyatga ega. Muallif soliq riskini mahalliy budjetlarning moliyaviy risklari bilan uzviy bog'liq holda o'rganib, o'ziga xos uslubiyatni taklif etadi. Uning fikricha: "Soliq riskini boshqarishga doimo ehtiyoj mavjud. Uni izchil boshqarish uchun, avvalo, uning darajasini aniqlik bilan baholash zarur. O'z navbatida, soliq riskini baholash ma'lum bir tizimli modellarni talab etadi." Shundan kelib chiqib, muallif quyidagi uslubiyatni taklif qiladi:

"Mahalliy budjetning moliyaviy riski darajasi:

$$(Mr_{MB}) = -\Sigma SROHSTK + \Sigma STO + \Sigma BKTD, \quad (1)$$

bu yerda: $\Sigma SROHSTK$ – soliq riski oshishi hisobiga soliq tushumlari kamayishi;

Σsto – soliq tushumlarining oshishi;

$BKTD$ – boshqa ko'zda tutilmagan daromadlar bo'yicha tushumlar.

Agar,

$\Sigma sto > \Sigma SROHSTK$ yoki $\Sigma BKTD > \Sigma SROHSTK$ bo'lsa,

soliq riski nolga teng bo'ladi va mahalliy budjet prognoz ko'rsatkichlarining bir maromda bajarilishi ta'minlanadi, deb xulosa qilish mumkin.

O'z o'rnida soliq riski koeffitsiyentini ham aniqlash ham muhim sanaladi. Muallif tavsiyasiga ko'ra, u quyidagi ko'rinishga ega bo'ladi:

Soliq riski koeffitsiyenti quyidagicha hisoblanadi:

$$(K_{sr}) = \Sigma SROHSTK / MB_{SDP} \quad (2)$$

bu erda: MB_{SDP} – mahalliy budjetlarning solikli daromadlari prognoz ko'rsatkichi.²

Agar bu koeffitsiyent 0,10 dan oshsa, soliq riskining darajasi yuqori deb baholanadi. Bunday holat, mahalliy budjetdan belgilangan xarajatlarni amalga oshirish imkoniyatining pasayishiga olib keladi. Bu yerda soliq riskining eng quyi chegarasini 0,10 koeffitsiyent qilib belgilash — iqtisodiy prognozlarda maksimal statistik xatolikning 10 foizdan oshmasligi tamoyiliga asoslanadi. Aksincha, agar bu koeffitsiyent 0,05 dan kam bo'lsa, holat o'rtacha normal darajada deb baholanadi. Muallifning fikricha, mazkur koeffitsiyentlarni aniqlash va ular asosida budjet daromadlariga oid tegishli choralarni ko'rib borish uslubiy jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Soliq risklarini boshqarish va baholash muammolarini o'rgangan vatandosh olimlardan Z. Axrorovning ta'kidlashicha: "Soliq to'lovchining soliq riski — soliq xatolari, soliq qonunchiligini noto'g'ri talqin qilish hamda soliq faoliyatida yuzaga keladigan boshqa noaniqliklar natijasida, budjet oldidagi majburiyatlarni bajarish jarayonida yuzaga keladigan moliyaviy, huquqiy va ijtimoiy noxush holatlar ehtimoli" sifatida qaralishi kerak. Tadqiqotchining fikriga ko'ra, "davlat soliq riski va soliq to'lovchining soliq risklari o'rtasida teskari bog'liqlik mavjud. Soliq munosabatlarida ularning maqsadlari bir-biridan farq qiladi: davlat — soliq tushumlarini oshirishga, soliq to'lovchilar esa — ularni kamaytirishga intiladi. Shu sababli, yangi soliq normalari davlat uchun ijobiy, ammo soliq to'lovchi uchun salbiy oqibatlariga ega bo'lishi mumkin".

Albatta, soliq xavfini to'g'ri baholash, soliqlardan qochish holatlarining oldini olishga xizmat qiladi. Bu esa davlat budjetiga rejalashtirilgan tushumlarning o'z vaqtida kelib tushishini ta'minlaydi hamda budjet daromadlari parametrlarining bajarilishiga uslubiy asos yaratadi. Bu jarayonda soliq xavfini aniqlovchi mezonlar, uni baholovchi ko'rsatkichlar, shuningdek tadbirkorlik subyektlarini segmentlash hamda soliq xavfini tahlil qilish uslublarini puxta ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Fikrimizcha, soliq xavfini baholash bo'yicha qo'yiladigan vazifalar, tamoyillar va bosqichlarni aniqlashtirib belgilab olish zarur.

Soliq riskini kamaytirish, uni jilovlash va salbiy holatlarning oldini olishda soliq xavfini boshqarish jarayoni muhim o'rin egallaydi. Bu jarayon esa maxsus boshqaruv usullarini talab qiladi. Davlat o'zining qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi organlari orqali boshqaruv qarorlarini qabul qilib, soliqqa tortish bilan bog'liq xatarlarni zimmasiga oladi. Shu bois, soliq risklari nafaqat iqtisodiy subyektlar, balki boshqaruv organlari uchun ham dolzarb hisoblanadi.

Soliq riski mavjud bo'lgan har bir subyekt guruhida moliyaviy va boshqa yo'qotishlar yuzaga keladi. Bu esa, o'z navbatida, soliqqa oid qarorlar qabul qilinishiga ta'sir etadi. Yangi soliqlarni joriy etish, soliq yukini oshirish, soliq qonunchiligiga o'z vaqtida tuzatish kiritilmasligi yoki kichik o'zgarishlar kiritilishi davlat uchun doimiy soliq tushumlari yo'qotish xavfini keltirib chiqaradi.

Ma'lumki, soliq bosimining haddan tashqari kuchayishi natijasida soliq to'lovchilarning bir qismi yashirin iqtisodiy faoliyatga o'tadi, qolganlari esa qonuniy ko'rinishda qolib, turli yo'llar bilan soliq majburiyatlarini

2 Z.O.Axrorov, Sh.O. Shermamatov. Soliq munosabatlarini tartibga solish sharoitida soliq risklarini boshqarish yo'llari. «Servis» ilmiy-amaliy jurnal 2020 yil 1-son.



minimallashtirishga harakat qiladi. Natijada, yangi soliq joriy etish, soliq stavkalarini oshirish yoki imtiyozlarni bekor qilish orqali kutilgan daromadlarning o'rniga, budget tushumlari kamayadi.

Jumladan, davlatning iqtisodiyotga soliq yukini oshirishga doir harakatlari bu borada diqqatga sazovor. Soliq qonunchiligining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi ham soliq risklarining vujudga kelishiga sabab bo'ladi. Hozirgi bosqichda davlat soliq siyosatining asosiy vazifasi faol iqtisodiy subyektlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, soliq to'lovchining ixtiyorida qoladigan mablag'lar bilan qayta taqsimlanadigan mablag'lar o'rtasida maqbul nisbatni saqlagan holda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdan iborat.

Hozirgi kunda O'zbekiston soliq tizimi soliq yukini izchil kamaytirishga, tadbirkorlikni rivojlantirish hamda xorijiy investitsiyalarni jalb etish uchun qulay muhit yaratishga yo'naltirilgan. Soliq organlarining asosiy vazifasi — soliq qarzdorligi yig'uvchanligini oshirish va riskli holatlarni minimallashtirishdan iborat.

Yuridik shaxslar uchun soliq to'lovlari ko'pincha xarajatlarning eng muhim qismini tashkil etadi. Shu bois, ichki nazorat tizimining ajralmas elementi sifatida soliq risklarini boshqarish va monitoring qilish zaruratga aylangan. Bilvosita soliq risklarini boshqarishning samarali tizimi kompaniya qiymatini oshiradi, chunki salbiy kutilmagan holatlarning yo'qligi investorlarning ishonchini mustahkamlaydi.

Shu munosabat bilan, soliq risklarini boshqarishga asoslangan strategiyani ishlab chiqish zarur. Biroq bu risklarning butunlay yo'q qilinishi degani emas, chunki ba'zi xatarlarni prinsipial jihatdan bartaraf etib bo'lmaydi. Shunga qaramay, barcha soliq risklarini o'z vaqtida aniqlash, baholash va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda kelajakni e'tiborga olish lozim.

Agar to'liq ma'lumot mavjud bo'lsa, soliq risklarini aniq prognoz qilish va ularni kamaytirish imkoniyati sezilarli darajada ortadi. Bu esa to'liq ma'lumotni juda qimmatli manbaga aylantiradi. Soliq sohasida investorlar bunday ma'lumotni olish uchun mablag' sarflashga tayyor bo'ladi. Bu ma'lumotlar tarkibiga soha mutaxassislarining maslahatlari (shu jumladan, soliq bo'yicha yuristlar va ekspertlar), vakolatli davlat organlariga yuboriladigan rasmiy so'rovnomalar, soliq to'lovchi tomonlar haqida yig'iladigan ma'lumotlar, sud amaliyoti tahlillari kiradi.

Soliq risklarini kamaytirish bo'yicha muhim yondashuvlar quyidagilardan iborat:

Limitlash — bu soliqqa tortish sohasida eng yuqori darajada riskli bo'lgan bitimlarga nisbatan cheklovlar o'rnatish jarayonidir. Limitlash, ayniqsa riskli aktiv portfellariga ega bo'lgan kompaniyalar faoliyatida soliq riskini kamaytirishda samarali usul hisoblanadi.

O'z-o'zini sug'urtalash (zahiralash) — bu kompaniyaning an'anaviy sug'urta xizmatlari o'rniga ichki moliyaviy resurslari hisobidan xavfga qarshi zahira fondlarini shakllantirishi orqali risklarni nazorat qilish usulidir. Ushbu yondashuv, ayniqsa faoliyati yuqori xavf ostida bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun tavsiya etiladi. Bu sug'urta fondlarining markazlashmagan shaklidir.

Sug'urtalash — bu investor yoki tashkilotning soliq xavfidan qochish maqsadida daromadning bir qismini sug'urta xizmatlariga yo'naltirishi orqali riskni nol darajagacha kamaytirishga intilishi. Xavf-xatarga yo'l qo'ymaydigan tashkilotlar, odatda, har qanday moliyaviy yo'qotishni (kapital yoki daromad shaklida) to'liq qoplay oladigan sug'urta kafolatlarini afzal ko'radilar.

Soliq risklarini boshqarish jarayoni moliya-soliq organlari tomonidan amalga oshiriladi va u quyidagi uchta asosiy bosqichni o'z ichiga oladi:

Dastlabki bosqich — soliq risklariga ega bo'lishi mumkin bo'lgan shaxslar doirasini aniqlash, shuningdek, ularga nisbatan tushuntirish va profilaktik chora-tadbirlarni o'tkazishdan iborat. Bu bosqichda soliq organlari tomonidan ogohlantirishlar, axborot-targ'ibot ishlari, huquqiy maslahatlar orqali risklarni erta aniqlashga e'tibor qaratiladi.

Keyingi asosiy va yakuniy bosqichlar haqida izoh kerak bo'lsa, sizdan davomiy matnni kutaman — men ularni ham yuqoridagi shaklda to'liq tahrirlab tayyorlayman (1-jadval).

1-jadval. Soliq risklarini boshqarish³

Soliq risklarini boshqarish		
Dastlabki bosqich	Asosiy bosqich	Yakuniy bosqich
Soliq risklarini boshqarish bo'yicha chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish	Soliq risklarini aniqlash	Soliq risklarini boshqarish natijalarini baholash
Soliq risklariga mavjud bo'lgan soliq to'lovchilarni aniqlash	Soliq risklarining yuzaga kelish ehtimolini hisoblash va ularning oqibatlarini baholash (ehtimoliy zarar miqdorini aniqlash)	Soliq risklarini boshqarish chora-tadbirlarini amalga oshirish

3 Калашникова Эльвира Леонидовна. Налоговые риски: оценка и их финансовые последствия. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Иркутск- 2007. стр. 71.



Soliq risklarini aniqlash uchun zarur bo'lgan axborotni baholash	Soliq risklarini boshqarish chora-tadbirlarini ishlab chiqish	Monitoring (soliq risklarini boshqarish bo'yicha chora-tadbirlar dasturining bajarilishi natijalarini nazorat qilish)
--	---	---

Asosiy bosqich soliqlar risklarini aniqlagan soliqlar to'lovchilarni guruhlash va ularga nisbatan tegishli boshqaruv choralari qo'llash jarayonini qamrab oladi. Yakuniy bosqich esa soliqlar risklarini boshqarish natijalarini baholash, soliqlar organlari tomonidan amalga oshirilgan ishlarining samaradorligini aniqlash va ular asosida monitoringni tashkil etishni o'z ichiga oladi. Shu jumladan, soliqlar risklarini boshqarish bo'yicha chora-tadbirlar dasturining bajarilish holati muntazam nazorat qilinadi.

Soliqlar risklarini boshqarish — bu muayyan darajada riskli hodisalar sodir bo'lishining ehtimolini bashorat qilish, ularning salbiy oqibatlarini kamaytirish yoki butunlay istisno qilish imkonini beruvchi usullar, omillar, metodlar va chora-tadbirlar majmui sifatida tavsiflanadi.

Maqsadli soliqlar risklarini boshqarish omillari quyidagilardan iborat:

Huquqiy omillar — davlat yoki mintaqaviy darajadagi siyosiy barqarorlik, shuningdek, mavjud mulkiy munosabatlarni tubdan qayta ko'rib chiqish ehtimoli;

Soliqlar qonunchiligi va huquqni muhofaza qilish amaliyotidagi o'zgarishlar;

Markaziy bank kreditlari bo'yicha foiz stavkalarining o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar;

Moliyaviy hisobotlarda soliqlarni aks ettirish qoidalarining o'zgarishi;

Ratsionallik omili — soliqlar ma'muriyati xarajatlarini oqilona darajada ushlab turish orqali soliqlar risklarini boshqarish.

Soliqlar risklarining kattaligi mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga va davlat budjeti barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, davlat bir tomondan soliqlar tushumlarini ko'paytirishga, ikkinchi tomondan esa soliqlar ma'muriyati bilan bog'liq xarajatlarni qisqartirishga intiladi.

Soliqlar risklarini boshqarish bo'yicha asosiy yondashuvlar:

Qochish — soliqlar riski bilan bog'liq vaziyatlardan butunlay voz kechish (masalan, riskli faoliyatdan chekinish);

Riskni ushlab qolish — soliqlar riskini to'liq soliqlar to'lovchining o'z zimmasiga yuklash;

Riskni o'tkazish — bitim shartlarini o'zgartirib, soliqlar riskiga bo'lgan javobgarlikni boshqa shaxsga o'tkazish;

Risk darajasini pasaytirish (1) — risk yuzaga kelishi ehtimolini kamaytirish orqali zararlarni kamaytirish;

Risk darajasini pasaytirish (2) — risk sodir bo'lganda yuzaga keladigan zarar hajmini kamaytirish.

Ya'ni, soliqlar risklarini boshqarish soliqlar to'lovchilar bilan munosabatlarni tartibga soluvchi tizim doirasida, soliqlar organlari tomonidan ehtimoliy risklarning oldini olish va ularni aniqlash, shuningdek soliqlar to'lovchilarning faoliyatini samarali nazorat qilishga yo'naltirilgan muayyan chora-tadbirlar majmuasidir.

Har qanday xo'jalik yurituvchi subyekt soliqlar riskiga duch keladi, chunki soliqqa tortish barcha iqtisodiy faoliyatning ajralmas qismidir.

Umuman olganda, davlat soliqlar xizmati doirasida soliqlar risklarini boshqarish soliqlar xavfini baholash, u bilan bog'liq vazifalar va tamoyillarni aniq belgilashni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, yuqorida keltirilgan soliqlar xavfini boshqarish bo'yicha vazifalar va ularning ifodasi o'zaro bog'liq holda soliqlar xavfini to'g'ri baholashga xizmat qiladi. Natijada, davlat budjet tizimlarida soliqlarning prognoz ko'rsatkichlari bajarilishiga hamda soliqlar to'lovchilar o'rtasidagi o'zaro debitorlik va kreditorlik qarzlarning kamayishiga erishiladi, deb hisoblaymiz.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Jahon amaliyotida soliqlar risklarini baholash tamoyillari O'zbekiston soliqlar tizimida ham qo'llanila boshlaganiga ko'p vaqt bo'lmagan bo'lsa-da, bu borada muayyan tajriba shakllandi. Soliqlar riskini to'g'ri baholash uchun, eng avvalo, uning amalga oshirilish uslubiyatini aniq belgilab olish zarur. Bunda soliqlar xavfini baholash hamda soliqlar to'lovchilarni insofilik mezonlari asosida segmentlash tizimini joriy qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuni inobatga olgan holda, respublika qonunchiligida soliqlar xavfini baholash va segmentlash tizimini huquqiy asosda joriy qilish bo'yicha vazifalar belgilab berilgan. E'tibor, avvalo, soliqlar to'lovchilarning iqtisodiy faoliyatini ularning moliyaviy va soliqlar hisobotlari asosida tahlil qilishga qaratiladi. Ular duch kelishi mumkin bo'lgan iqtisodiy risklarni baholash uchun turli mezonlar ishlab chiqiladi.

Soliqlar risklarini aniqlashda soliqlar to'lovchilarning turli ko'rsatkichlarini o'zaro taqqoslash orqali aniqlash usuli ustuvor uslubiyat sifatida belgilanadi. Soliqlar riskini baholash uchun esa uning mazmun-mohiyatini aks ettiruvchi bir qator iqtisodiy holatlarni aniqlab olish talab etiladi.

Umumiy xulosa shundan iboratki, soliqlar turlari bo'yicha soliqlar xavfini yuzaga keltiruvchi omillarni aniqlash, ularni ilmiy-uslubiy asosda baholash hamda soliqlar xavfini aniqlovchi mezonlarni to'g'ri belgilab qo'llash — soliqlar xavfi darajasini kamaytirish bilan bog'liq chora-tadbirlarni ishlab chiqishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot uyi, 2020. – 640 b.
2. Nasimov R.A. Soliq yukini optimallashtirish yo'llari (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent, 2024.
3. Elmiraev S. Korporativ soliqlarni rejalashtirish. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2018. – 59 b.
4. Boboev Sh.B. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar bo'yicha tushumlarni prognoz qilish mexanizmini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2020. – 19 b.
5. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. — М.: ООО «А ТЕМП», 2006.
6. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции. — М.: ИПС «Вазар-Ферро», 1994.
7. Севрук В.Т. Банковские риски. — М.: «Дело-ЛТД», 2006.
8. Грабовой П.Г., Петрова С.Н., Полтавцев С.И. Риски в современном бизнесе. — М.: «Аланс», 2006.
9. Лаврушин О.И. Банковские риски. — М.: «Кнорус», 2007.
10. Панова Г.С. Кредитная политика коммерческого банка. — М.: «Юрайт», 2014.
11. Сэй Ж.Б. Трактат по политической экономии. — М.: «Директ-Медиа», 2007.



IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.



Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>